סודי רזי סמוכים

סודי רזי סמוכים.
סוד יראה ה׳.
אלעזר הקטן.

אמר ר׳ אליעזר סמוכים מן התורה מניין סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר (תהלים קיא, ח) (יבמות ד, א). ואמרינן בפרק א׳ דיבמות (שם), ובסנהדרין (סז, ב), ובג׳ דברכות (כא, ב), אפילו למאן דלא דריש סמוכים במשנה תורה דריש. ואמרינן ביבמות משום דמוכח ומשום דמופנה. סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר בגימטריא סמוכים לעד לעולם מספר משנה תורה.

ראיתי בליבי כי מעייני התורה רבו וחכמת התלמוד אין למעלה הימנה, מפי״ו דע״ת ותבונה (משלי ב, ו), כמו תלמו״ד מפ״י. עשות ספרים הרבה אין קץ (קהלת יב, יב). כי תוצאות התלמוד יותר מאלף ספרים תורה שבעל פה, פלפולי ודקדוקי המצות, דינין איסור והיתר. והכל יוצא מתורה שבכתב, מי איכא מידי דלא רמזא משה. כי על כל קוץ וקוץ ותג תילי תילים של הלכות (עירובין כא, ב), כל שכן אות עצמה, ותיבה עצמה, ופסוק עצמה. אך לבות בני אדם לא יכול הכל מפני הצרות והגלות וחסרון מזונות. לבד מחמשים שערי בינה, ועל כל בינה ובינה ארבעים ותשעה, זהו (משלי ב, ד) וכמ״ט מונים תחפשנה. והיה לי לכתוב ספר על כל בינה ובינה כמו שקבלנו השערים. אך אין לי השגת יד לכתוב מפני לימוד התלמוד, ולא זכיתי לבני יחיד אשר קבלם והלך בחצי ימיו. נאמן הדיין יתברך שמו ויתעלה זכרו. ולא זכיתי ללמד השערים לאחרים כי פסקו אנשי מעשה ונתמעטו הלבבות. וכל התלמוד יוצא מן ה׳ חומשי תורה באר היטב.

אכתוב שמות השערים ואגלה טיפי טל מן הים. ואכתוב סמוכים במקוצר כמלקט שיבולים. ונקרא ספר סודי רזי סמוכים.

אתוה סימני הקבלה על פי השערים

שער המבואר
שער התגי
שער האמת
שער הקולות
שער פסק
שער חשבונות
שער שינוי
שער הפונה
שער ריבוי ומיעוט
שער גזירה שוה
שער חלק באמצע
שער קריין ולא כתבן

שער החילוק
שער המסורה
שער תחלת או סופי תיבות
שער סוף ראש
שער מספר
שער היפוך
שער אחדים
שער יחיד ורבים
שער מחומש
שער הגילוי
שער נחלק הסידור
שער כתבן ולא קריין

שער גימטריאות
שער אותיות גדולות וקטנות
שער השם
שער חבר
שער המבורר
שער נעלם
שער משולש
שער זכר ונקיבה
שער פנים ואחור
שער החתום
שער התרגום
שער יתר וחסר

שער המילוי
שער הנולד
שער המרבה
שער סמוכים
שער הפשט
שער ראש סוף
שער תמורה
שער המיעוט
שער כפול
שער הסדור
שער אין מוקדם ומאוחר
שער הגלגול

אמת שהקב״ה אמיתי בו׳ אלפים שנה שהו(א)[ה] העולם. אילו הן, בראשית ברא׳ אלהים׳ את׳, אמת. וירא׳ אלהים׳ את׳ האור (בראשית א, ד) אמת. ויברא׳ אלהים׳ את׳ התנינים (שם, כא) אמת. ויברא׳ אלהים׳ את׳ האדם (שם, כז) אמת. וירא׳ אלהים׳ את׳ כל אשר עשה (שם, לא) אמת. ברא׳ אלהים׳ לעשות׳ (שם ב, ג) אמת. כנגדם באמת ויציב ו׳ פעמים אמת. אמת מארץ תצמח אז וצדק משמים נשקף (תהלים פה, יב). אבל ותהי האמת נעדרת (ישעיה נט, טו) ילכו בגולה. לכך אמת מהופך, ת׳שורי מ׳ראש א׳מנה מראש שניר וחרמון ממעונות אריות (שה״ש ד, ח). וכשיע[ש]ו ישראל [תשובה] יתקיים א׳תי מ׳לבנון (כלה) [ת׳בואי] (שה״ש שם).

שער הנולד

א	מ	ת
לף	מ	יו
מדה	מ	ודו
מלתי	מ	ולתו
ממ[ד]יוד	מ	ומדיוו
ממלתודוולת	מ	ומלתודוו

הרי מן אמת א׳ כתיב תחתיו לף ותחת ל׳ יש מד וכך הולך כל שיטה, עד שתמצא שיטה אחרונה שיש בה תלמוד. התורה נקראת אמת, [אמת] קנה ואל תמכור (משלי כג, כג). ובשיטת שישית יש ב׳ פעמים תלמוד, כי עיקר התלמוד יוצא מששה סדרי משנה. זהו תורת אמת היתה בפיהו (מלאכי ב, ו). האמת במילוי כך (הוא) [ה״א] אל״ף מ״ם (תי״ו) [ת״ו] בגימטריא תרי״ב. וכן תלמידי חכמים בגימטריא ברית. כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית (שמות לד, כז). לכך ברית בסופי אלו תיבות וכתוב׳ יושר׳ דברי׳ אמת׳ וסמך לו דבר חכמים בסוף הקהלת (יב, י–יא). לומר על דברי חכמים נכרת ברית אמת. שער הנולד הוא שער עמוק מאוד. ואם תאמר תו בלא י׳, כמו והתוית תו (יחזקאל ו, ד), אז יש לך לגלגל שער אחר כך.

א	מ	ת
לף	מ	ו
מדה	מ	ו
מלתי	מ	ו
ממדווד	מ	ו
ממלתוולת	מ	ו

הרי בשיטה שלישית וחמישית נמצא דום, ובשיטה רביעית ושישית תמצא מל(ו)תו, כי כל איש אמת צריך שידום מלתו ולא ישקר בדיבורו. המשכיל ידום (עמוס ה, יג), דברה לשוני בחכי (איוב לג, ב), אבל, ועצת נפתלים נמהרה (שם ה, ג). וכן חשמל (יחזקאל א, כז), דממה וקול אשמע (איוב ד, טז), מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה (ישעיה נ, ב).

שער החשבון

אמת, אל״ף מ״ם תי״ו, א׳ פעמים א׳ אין למנות כי אינו חשבון. אחת לא(מ)[ח]ת למצוא חשבון (קהלת ז, כז). ל׳ פעמים ל׳ הם תת״ק, ף׳ פעמים ף׳ הם ס״ד ריבוא, תת״ק פעמים ס״ד ריבוא הם נ״ז אלף ריבוא ות״ר ריבוא. מ״ם, מ׳ פעמים מ׳ הם י״ו מאות, ם׳ פעמים ם׳ הם ל״ו ריבוא, י״ו מאות פעמים ל״ו ריבוא הם נ״ז אלף ריבוא ות״ר ריבוא.

תי״ו, ת׳ פעמים ת׳ הם י״ו ריבוא, י׳ פעמים י׳ הם ק׳, ק׳ פעמים י״ו ריבוא הם אלף ריבוא ות״ר ריבוא. [ו׳ פעמים ו׳ הם ל״ו, ל״ו פעמים אלף ריבוא ות״ר ריבוא הם נ״ז אלף ריבוא ות״ר ריבוא]. הרי אל״ף מ״ם תי״ו כל אחד נ״ז אלפים ריבוא ות״ר ריבוא. וכן במגילה עפה נ״ז אלף ריבוא ות״ר ריבוא ימים, השנה ש״ס יום. וכן מחנה ישראל נ״ז אלף ריבוא ות״ר ריבוא אמה. וכן תיבת נח מחזקת נ״ז אלף ריבוא ות״ר ריבוא רביעיות. לכך נתנה תורת אמת, ומגלה עפה לישראל, והיא מכפרת ומגינה כתיבת נח.

שער התחלת התיבות

בראשית ברא אלהים את, הרי ב׳ זוגות, שני ביתין שני אלפין, על שם כל דבר יש לו זוג [חוץ] מן הקב״ה. העלה חלוק לשנים בגידרו בין אילנות בין עשבים. וגם המלאכים שנים שנים אחד באויר ואחד בארץ. הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך (שמות כג, כ), וכתיב (שם, כג) כי ילך מלאכי לפניך והביאך. וכתיב (שם לב, לב) הנה מלאכי ילך לפניך. וכן משמע בזכריה גבי הדסים (זכריה א, י-יא). ובסוף דניאל (ו, כג). וכתיב (בראשית כד, ז) ישלח מלאכו, ישלח מלאכו (שם, מ). וכתיב (תהלים לד, ו) מלאך ה׳ רודפם, ומלאך ה׳ דוחה (שם לה, ה). זהו ועצת מלאכו ישלם (ישעיה מד, כו). בראשית ברא, תחלת התיבות כל [ה]פסוק עולה כ״ב, כי בכ״ב אותיות גילגל וברא עולמות כדאיתא בספר יצירה (פרקים ב-ג) איך חלקם והמליכם. ובמדרש תדשא כ״ב דברים נבראו בעולם. השמים, כל מקום שתמצא הברת איים בסוף התיבה הוא לשון כפל, כמו צהרים שהשמש בחצי היום נוטה לכאן ולכאן. וכן עינים, אפים, אזנים, מעים, קרבים, רגלים, ידים, שינים, קריתים, שני עיירות זה אצל זה, מצרים, שנתערבו בני חם. ירושלים, כעיר שחוברה לה יחדיו (תהלים קכב, ג).

שער המבורר

השמים. כל מקום שתמצא ה׳ בתחילת תיבה מברר, כמו אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים (תהלים א, א), איש שפירשתי לך במקום אחר ובירורתיו, אשרי איש ירא ה׳ (שם קיב, א). השמים לרבות בירור גלגליהם, בורא השמים ונוטיהם (ישעיה מב, ה) תהלוכם, ולברר מעלותיהם בונה בשמים מעליותיו (עמוס ט, ו). כי לא יאמר ה׳ על שם הגולם, לא יאמר הראובן השמעון, ולא הה׳ אם לא יהיה תמוה. ומה שיאמר (בראשית ג, ב) ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי, האדם נקרא על שם הדמיון שיש בו דמיונים הרבה.

שער הכבוד

השמים למה נאמרו תחילה והלא הארץ יסד ורקע תחילה כבית הלל (בר״ר א, טו) ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים (בראשית ב, ד). בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג, יט). אלא לפי כל הנכבד יש להזכיר בראשונה, השמים שמים לה׳ (תהלים קטו, טז). וכל תולדות הארץ תלויים במזלות השמים. והוד הכבוד נראה למעלה, כסה שמים

הודו (חבקוק ג, ג). ונעשה כעין כסאות שבעה אחד בכל רקיע, כדאיתא במעשה המרכבה. השמים כפולים ואור שכינה ביניהם, לכך באותיות ה׳שמי׳ם י״ה כי נוגה יה (שם) [משם], יה שכינה. השמים מלאים נגה כבוד הוד יופי למעלה ועליות והיכלות. בכל תיבה שבפסוק בראשית יש א׳ חוץ מן תיבת השמים, בכל דבר יש לאַלֶף, אאלפך חכמה (איוב לג, לג). לבד מן השמים אין לך עסק בנסתרות. ואת הארץ לרבות ארץ חדשה וקנה שנעץ גבריא״ל בים ועליה נבנה כרך גדול שברומי (סנהדרין כא, ב). ולרבות ארץ סביב לאוקיינוס הוא עומד. השמים ואת להפך תאומים, כי כל דבר נתאם יחד, קורקסי שמים וארץ (פרדר״א פ״ג). וכל דבר יש לו זוג מותאם ומחובר יחד. הארץ ה׳ בתחילת התיבה מברר ארץ חדשה. את השמים בגימ׳ הם שמים חדשים. ואת הארץ בגימטריא (ה)ארץ החדשה הוא יסדה. הארץ מקום שמוצאים שם רצון, אַרְצֶה, ולשון רצה הרים ובקעות יישוב כרמים למצוא שם רצון בני אדם.

שער הקולות

בראשית, יש בפסוק י״ח קולות, הם י״ח הברות, כי מבראשית ברא סביב שמנה עשר, הם י״ח אלף עולמות סביב רגליו, כדאיתא בבריתא דמעשה בראשית. זהו וישבע בחי העולם (דניאל יב, ז). וכן י״ח אלפים פרסאות שלו חצר הקב״ה. וכן רחבו שרפים עומדים ממעל לו (ישעיה ו, ב). וכן י״ח ריבוא יום מהלך העולם. וכן י״ח ריבוא טפחים חצר המשכן. והעולם עומד בזכות התורה. י״ח פסוקים מן וירד משה (מן ההר) [אל העם] (שמות יט, כה) עד לכל אשר לרעיך (שם כ, יד). וכן י״ח לימוד בתילים, וי״ח שמות בדברות ראשונות ושניות. וי״ח אש כתובים בתורה, י״ג בואתחנן, לבד מאש אכלה. ג׳ בוהיה עקב, א׳ בשופטים ושוטרים, א׳ בוזאת הברכה. כנגדם י״ח ברכות.

שער מספר

בראשית, בפסוק יש ז׳ תיבות וכ״ח אותיות, כנגד ז׳ ימי שבוע ובהם כ״ח עיתים. כי מעת שמחשיך הלילה עד חצות לילה מחשיך והולך, ומחצות לילה עד אור הבקר עת אחר, ועמוד השחר עד חצי היום מאיר ובא, ומחצי היום עד הערב רפה היום. הרי ד׳ עתים ביום ובלילה. לכך בקהלת מן עת ללדת עד ועת שלום (קהלת ג, ב-ח) כ״ח עיתים, הם ז׳ פסוקים, ובכל פסוק ד׳ פעמים עת. וכן ז׳ תיבות יהא שמיה רבא מברך לעלם לעלמי עלמיא, ז׳ תיבות וכ״ח אותיות. ואומרים יהא שמיה רבא ז׳ פעמים שבע ביום הללתיך (תהלים קיט, קסד). וכ״ח פסוקים בכל הקרייה שיש בכל פסוק ג׳ אבות. הנותן לך כ״ח. וכן מחזור החמה כ״ח שנים. ובהתחלת ה׳ חומשי תילים עולה כ״ח, אלו הן: א׳שרי האיש, כ׳איל תערוג, א׳ך טוב אלהים לישראל, א׳דני מעון אתה, ה׳ודו לה׳ יאמרו. כ״ח פעמים מוסר במשלי. בראשית ז׳ תיבות, ז׳ דברים קדמו לעולם. ז׳ רקיעים, ז׳ ארצות, ז׳ ימים, ז׳ ימי השבוע, ז׳ ימים סביב ארץ ישראל,

ז׳ נהרות סביב לכסא, ז׳ דברים, ה׳ קנני, נסכתי, חוללתי, חוללתי, שם, ואהיה, ואהיה (משלי ח, כב-כה. כז). ז׳ דברים הם (תהלים קמח, ב-ג), מלאכיו, צבאיו, שמש, וירח, כוכבי אור, שמים, והמים. ז׳ כיתות צדיקים, ז׳ רואי פני המלך, ז׳ היכלות למעלה, ז׳ כוכבים בעגלה, ז׳ כוכבים חנכ״ל שצ״ם.

שער טעמים

בבראשית ו׳ פעמים א׳, כנגד ו׳ אלפים שנה הוה העולם.

וכן **א** יש בו ו׳ חוליות, כנגד ו׳ אלף שנה. וכן ו׳ פעמים אני ואין עוד בקרייה. וכן ו׳ פעמים ברוך ה׳ אלהי ישראל בקרייה. וכן ו׳ פעמים ה׳ אלהי ישראל בעזרא. וכן ו׳ פעמים אדון כל הארץ בקרייה. ו׳ תורת, עדות, פקודי, מצות, יראת, משפט (תהלים יט). ובתמניא אפי ו׳ פעמים למדני חוקיך, וכן ו׳ פעמים הבינני בתמניא אפי. ו׳ פעמים ביחזקאל אלהי ישראל. בראשית כל הפסוק בגימ׳ כ״ז מאות ואחד, ויש בפסוק י״ח הברות, הרי ב׳ אלף ותשי״ט, כן בגימ׳ זרעים, מועד, נשים, ישועות, קדשים, וטהרות. כי ו׳ יום המעשה כנגד ו׳ סדרים. וזהו בראשית ברא שית, כלומר ברא שש. וכן בברכת כהנים ו׳ ברכות, יברכך, וישמרך, יאר אליך, ויחנך, ישא אליך, לך שלום. כנגד ו׳ סדרים. וכן ברכת כהנים אותם ג׳ פסוקים בגימטר׳ ב׳ אלף ותשי״ח. לכך ברכות בראש ששה סדרים, וברכות לראש צדיק (משלי י, ו). ואם תמנה כמו חטף תחת תי״ו של בראשיתְ אלהיֹם אתְ השמיֹם ואתְ הארץ אז כ״ד הברות, ככ״ד שעות היום. וה׳ הברות הם נוטריקון אַה אִי אֵי אֶוֹ אֶוֹ, לבד החטף שנקרא הברת אֶוֹ שורק הם אותיות שקר. לכך כל הברות בבראשית לבד הברת אֶוֹ לומר אין שקר בפעולתו. וה׳ אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם (ירמיה י, י). לכך בתחילת בריאה רמז אמת בראשית ברא׳ אלהים׳ את׳, וסיים ברא׳ אלהים׳ לעשות׳. כי הוא אמת וכל מעשיו ופעולותיו אמת.

שער המסורת

את השמים ואת הארץ, י״ג דסמיכין בקרייה כנגד י״ג מידות שהתורה נדרשת, אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה לג, כה). והקב״ה זוכר י״ג מידות ה׳ ה׳ אל רחום וחנון (שמות לד, ו). וחומל עולמו בזכות יעקב וי״ב שבטים. וכנגד י״ג אותיות אברהם יצחק יעקב. וכן י״ג לימודין (ליורדין) בתמניא אפי לבד מכל מלמדי השכלתי. וי״ד לימוד בישעיה. י״ג פעמים נקרא הקב״ה אב, וי״ג פעמים נקראו ישראל בנים, וי״ג אור פנים בקרייה. י״ג פעמים בו החכמה מאין תבוא. וי״ג גן בבראשית ברא אלהים.

שער השם

יודע לך כי שמות יוצאים מכל פסוק שאין כח לגלותם. שם בן מ״ב, שם בן מ״ח, שם כ״ח אותיות, לבד מן שד״י, ולבד מן שמות הנעלמים יוצא[ים] מפסוק בראשית. אך השם חתם חצי שמו לארץ הוא ו״ה, וסימנך ו׳את ה׳ארץ. לכן חתם י״ה למעלה י׳שמחו ה׳שמים ו׳תגל

ה׳ארץ (תהלים צב, יא). ושם ה״ו אינו מהופך, לכך אל תתמה בהו תהו. ולמה חתם בי״ה שלא יעסוק אדם בנסתרות כי אם ה״ו ליחיד, כדאיתא באין דורשין (חגיגה יא, ב). לכך ו׳את ה׳ארץ. וכן ו׳ מוסדות הארץ. ואל תקשה למה א׳ת ה׳שמים הרי א״ה, והלא א״ה חתם למטה וי״ה למעלה כדאיתא בא״ב דר׳ עקיבא, ובבריתא דיצירת מעשה בראשית. ויש לו סוד, סוד ה׳ ליראיו (תהלים כה, יד). ומפני ששם הנכבד מעולה מכל נתן י׳ בתחילת שמו. ונקראת יו״ד מלא פום למעלה הנקודה. י׳ היא כפופה ודקה וקטנה מכל האותיות, כן הבורא המבורך בכל, מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו, ג). וחתם הארץ ו״ה כי ו׳ קצוות הם כדאיתא בברייתא דספר יצירה (פ״א מי״ג). ובו׳ אותיות ברא עולמות, כי בי״ה יהו״ה צור עולמים. ולקח ה׳ משמו הנכבד וברא העולם למטה ה׳ מאות שנה. זהו בראשית ברא שית בששה אותיות, ואיתא בבריתא דמעשה בראשית.

שער סוף ראש

והארץ, הפסוק סיים ואת הארץ, ופסוק השני מתחיל והארץ, הרי כמוהו שסוף הפסוק כך ראש הפסוק השני, יש לראש הראשון מעין האחרון והאחרון מעין הראשון, לומר אפילו ארץ שנעץ גבריאל קנה בים ונבנה כרך אז נגזר. ועוד (השמים) ואת הארץ, והארץ, הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר, וישוב הכל ויהיה עפר. ואז גזר (מן) [מי] המבול והנני משחיתם את הארץ (בראשית ו, יג), ולבסוף ותחדש פני האדמה (תהלים קד, ל). הארץ, והארץ לרבות הארץ החדשה. הארץ, והארץ פעמים מתקצרת כמו לאחר החרבן. ופעמים הרחיבי מקום אהלך (ישעיה נד, ב), אם ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך (דברים יט, ח). הארץ בזכות ישראל שנקראו ארץ חפץ (מלאכי ג, יב). והארץ לעולם עומדת (קהלת א, ד). הארץ והארץ כמו בפ״א דשחיטת חולין גבה טורא ביניהו (ז, ב). והארץ לרבות הים שנעשה יבשה.

שער הפשט

בראשית[א] ברא אלהים, בראשית חפצו חשב הקב״ה לבראות העולם ומלואו כפי צורך העולם, קורא הדורות מראש (ישעיה מא, ד), כמה דורות יהיו וכמה שנותיהם וכמה צריכים, לכך הקדים ברא אלהים את השמים כפי צורך, ואת הארץ הרחיב לפי הצורך. זהו (שם מ, כב) הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת, לצורך היושבים. ד״א בראשית מלאכתו ברא שמים וארץ, ומה היא מלאכתו ברקים ברד רוח שלג אש, ומתחילה קדמו שמים וארץ. ד״א בראשית החיים ברא צורכיהם בשמים, ובארץ חידש מה שלא היה בעולם כי אם עתה. והארץ שהחיים רצים עליה למצוא רצונם כאשר נברא אדם הראשון ועדיין לא צמחו העשבים שאדם מתאוה. היתה

א. בכת״י יש כאן קטע שמקומו הוא כנראה להלן אחרי המלה שם מעיינות והכנסנוה במקומו הנכון. עפ״י דפוס מהדורת סיגל י-ם תשס״ב.

תהו בלי יישוב בלי צורכי אדם, כלומר ארץ שבני אדם עתה שם היתה תהו ריק מכל צרכי האדם. ובהו אותם מקומות שעתה מעיינות ונהרות כשהיתה בחידושה לא היו שם מעיינות. היתה תהו ובהו, מודיעך כי מדבר שאין מקום יישוב עשה טובה לעולם, תהו מקום תיוהא חרב, ובהו שם כמו לא תהו בראה (שם מה, טו). וכתיב (שם לד, יא) ואבני בהו, במקום תהו שאין ראוי לישיבה שם ברא גן עדן, בהו שם אבנים, מעיין יוצא מעדן להשקות (בראשית ב, י). על כן על תתמה למה הניח האדם בגן עדן, זהו לא תהו בראה ריקם מצרכי בני אדם בראה אלא לשבת ליישוב בני אדם יצרה. וחשך על פני תהום, במקום שעתה ספינות עוברים היו אז חשכת מים עבי שחקים בגיחו מרחם יצא, בשומי ענן לבושו (איוב לח, ט), חושך מונע עננים לראות על פני גובה המים שנובעים. תהום, כמו ותהום כל העיר (רות א, יט). נשאו נהרות קולם (תהלים צג, ד). ורוח אלהים מרחפת, רוח חזקה מלפניו באותה [רוח] לייבש המים, ונתקרשו מזה השמים והארץ. מרחפת, כל שעה על פני גילוי המים.

שער סוף ראש

ואת הארץ, והארץ היתה, הרי כמו שסוף הפסוק מסיים הארץ כך התחיל פסוק אצלו והארץ. מתחילת העולם צפה לעשות ארץ מרפש וטיט שבים שמעלה שירטון. ביום ראשון נעשו שמים עגולים כביצה וככדור, שכשם ששמים למעלה כך למטה מוקף ברקיע כחלבון וחלמון בתוך קליפת הביצה, והעולם מים במים. והקפיא הלחלוחית ונתקרשו, ונעשו הרי אבנים וטרשים, ועפר ומיני אבנים, ומיני ארצות, ומיני חול, והרי מלח והרי שלג.

שער הטעמים

הארץ הארץ בגימטריא תקצ״ב. כך פעמים ישראל בחומש, שע״ו בני ישראל, רי״א ישראל וא׳ מבנות ישראל, וא׳ הישראלי וג׳ ישראלית. וישראל נקראו ארץ חפץ, וכן תקצ״ב משה בחומש.

שער חבר

תהו ובהו, ב׳ דסמיכין והארץ היתה תהו ובהו, ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו (ירמיה ד, כג). מלמד שצפה הקב״ה חורבן הבית מתחילת העולם, וראה חורבן שני תחילה כי גלותנו כנגד הגליות. כמניין היתה שנים היה בית שני, ובית ראשון תהו שנים ואחר ת״י שנה נחרב. תהו ובהו שנים בית ראשון ושני הם כל שנים ת״י ת״כ. זהו ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם (ירמיה שם). תהו ארץ שממה שאין בו תועלת, ובתהו יליל ישימון (דברים לב, י). כי אחרי התהו אשר לא יועיל ולא יציל כי תהו המה (ש״א יב, כא), אין נהנין מהם, נשבר קרית תהו (ישעיה כד, י). ינטה עליה קו תהו (שם לד, יא). ומהו ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו, ומפרש בצדו ואין אורם (ירמיה ד, כג), וכל עריו נתצו (שם, כו), שממה תהיה כל הארץ (שם, כז). ובהו בלא בניינים, לכך אל תתמה ויתחבא האדם ואשתו בתוך עץ הגן, שלא היה עדיין

בניינים. וחושך החשיך עבים על המים, זהו חשכת מים (תהלים יח, יב), יהי חשך תשכן עליו עננה (איוב ג, ה). מה מודיענו פשיטא שהיה חשך שהרי לא היה שום אורה. אלא יש לומר עבים. תהום, לשון מהומה תהומות יכסיומו (שמות טו, ה). תהום אל תהום קורא לקול (תהלים מב, ח). על פני זה בגלוי ומפורסם, כמו והרעב היה על כל פני הארץ (בראשית מא, נו), כי מפורסם לכל שהולכים ושבים לקנות. ופני תהום יתלכדו (איוב לח, ל) שנוזלים.

שער סמוכים

סמך ד׳ דברים שהעולם מתנהג בהם, את השמים, ואת הארץ, ורוח אלהים, על פני המים. בבראשית פתח בסדר המזלות טא״ק אש כנגד השמים שב״ג עפר תמ״ד רוח סע״ד מים. כך סידרן, טלה אש, שור עפר, תאומים רוח, סרטן מים, אריה אש, בתולה עפר, מאזנים רוח, עקרב מים, קשת אש, גדי עפר, דלי רוח, דגים מים. על כן אל תתמה מאחר שיסד ארץ קודם נטיית שמים למה הזכיר שמים תחילה בבראשית. אלא אש ששלהבת עולה למעלה היא העיקר והיא שורפת הכל ונעשה עפר. לכך סמך ארץ אחר שמים. ויש עפר יבש שורף באש. ואחר הארץ סמך רוח כי הרוח מייבש את הארץ, ויעבר אלהים רוח על הארץ (בראשית ח, א). לכך מזל רוח אחר עפר, ורוח מתרשל בין הרים גדולים, ושקל בפלס הרים (ישעיה מ, יב). מי תיכן את רוח ה׳ (קהלת א, ה). ואחר רוח סמוך מים, ישב רוחו יזלו מים (תהלים קמז, ח) ומוליך אניות הים. ואחר המים אש, מים מכבין האש. אחר אש עפר שהאש שורף עצים לעפר. ואחר עפר רוח, שהרוח משבר ארזים. אחר רוח מים שהרוח מנשב המים והעננים. הרי בבראשית סמך כסדר. אבל בקהלת סמך כסדר בריאת העולם. והארץ לעולם עומדת (קהלת א, ד), והזכיר תולדות הארץ, דור הולך, לקבל מתים, כמו שסיים וישוב העפר אל הארץ (שם יב, ז). ודור בא, לתחיית המתים. והרוח תשוב. וזרח השמש (שם א, ה), כי השמים אין ניכרים כי אם על ידי שמש וירח. הולך הרוח (שם, ו), רוח ממש שהרוח עם השמש ד׳ רוחות מנשבות. אחר רוח מים, כל הנחלים (שם, ז). ושם כסדר כדכתיב (שם יב, י) וכתוב יושר דברי אמת. אבל דוד סמך, בדבר ה׳ שמים נעשו וברוח פיו (תהלים לג, ו), על שם ברוחו שמים שפרה (איוב כו, יג), ואחר רוח כונס כנד מי הים (תהלים לג, ז), שהרוח מכנסם. ואחר כך ויראו מה׳ כל הארץ (שם, ח), על שם האותי לא תיראו נאם ה׳ אשר שמתי חול גבול לים (ירמיה ה, כב). ועוד בעניין אחר סמך נוטה שמים כיריעה (תהלים קד, ב), המקרה במים עליותיו השם עבים, עננים, המהלך על כנפי רוח, יסד ארץ (שם, ד-ה), הרי עליון תחילה.

שער יסוד

ורוח אלהים, למה אמר רוח אלהים ולא שמי אלהים ארץ אלהים מים אלהים, לא נאמר בכל יצור כן כי אם רוח אלהים. לפי שהרוח יצא מרוח קדשו, כדאיתא בבריתא של ספר יצירה רוח מרוח אלהים חיים (פ״א מי״ד). ועוד הרוח

אצל השכינה, בסופה ובסערה דרכו (נחום א, ג). ורוח נסע מאת ה׳ (במדבר יא, לא). והנה ה׳ עבר ורוח גדולה וחזק מפרק (מ״א יט, א). והנה רוח סערה באה מן הצפון (יחזקאל א, ד). ומה שכתוב (איכה ג, סו) מתחת שמי ה׳, שדומים לכסא הכבוד. ומה שכתוב ומארצו יצאו (יחזקאל ל, כ), ארץ ישראל שכתוב (דברים יא, ב) תמיד עיני ה׳ אלהיך בה. לכך נאמר אלהי הרוחות, אלהי השמים, ואלהי הארץ. לכך לא נאמר אלהי המים, לכך לא נאמר מי ה׳. רוח על שם ריוח, רוח להיפך חור, אין ריוח חור שאין בו רוח. ר׳ בראש רוח הרוח בראש האדם, ויפח באפו (בראשית ב, ז).

שער א״ת ב״ש

רוח בא״ת ב״ש ספג, כי יש לרוח חורים קטנים כספוג שיש חורים גדולים. לכך אל תתמה ישב רוחו יזלו מים (תהלים קמז, יח).

שער הנולד

ר	ו	ח
יש	ו	ית
ודין	ו	ודיו
ולתודון	ו	ולת(ו)ודו
ומדיוולתוון	ו	ומדיוולתו

הרי בעומק שער הנולד לאחר ד׳ שיטות יש בשיטה ב׳ פעמים תלמוד. כי מן ד׳ סדרים יונק עיק(ו)ר התלמוד. בעירובין (יד, ב) כיצד סדר המשנה ביד כל אחד ד׳ פעמים. ד׳ מידות בלמידים (אדר״נ כט, ב). ד׳ מידות ביושבים לפני חכמים (אבות ה, יב). והכל יוצא מן ה׳ חומשי תורה. והרוח בא מארבע רוחות העולם בבבא (מציעא) [בתרא] (עג, א) גבי רבה בר בר חנא, אולותא שכתוב בה אהיה. על כן רמז במזמור ארבעה צריכין להודות (תהלים קז), יורדי הים באוניו המה ראו מעשי׳ יהו״ה׳ ונפלאותיו׳ במצולה׳ (שם, כג) סופי התיבות השם הנכבד, יזכירו וישתוק הים מזעפו ויחשו גליהם. על ידי הרוח הולכים ושבים.

שער התגי

ורוח, ג׳ תגין על ח׳ של ורוח, כי גזר בג׳ מקומות יצא הרוח בלא שיעור, בימי איוב, אליהו, ויונה. (ירושלמי ברכות פ״ט ה״ב) אין כל חדש תחת השמש (קהלת א, ט). וג׳ על ידי רוח סערה, ותרומם גליו (תהלים קז, כה) א. יעלו שמים (שם, כו) ב. ירדו תהומות (שם) ג. ולמה על ח׳, כי ח׳ ענייני רוחות הן, רוח אלהים המנשב בעולם א. רוח מלאך ב. רוח האדם, אלהי הרוחות לכל בשר (במדבר טז, כב) ג. רוח נקמה, לא ידון רוחי (בראשית ו, ג) ד. רוח משפט מרחיב הלב ה. רוח עריצות, רוח לבשה את עמש(א)[י] (דהי״א יב, יח) ו. רוח נביאות ז. רוח שמפחד, רוח אלהים מבעתתו (ש״א טז, טו) ח. מרחפת תגין על חפת, כשהרוח בא מד׳ חופות כיפות עושה בים. למה ג׳ תגין על שכתוב ג׳ מידות ברוח באליהו (מ״א יט, יא-יב) והנה רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה׳ לא ברוח ה׳ א. לא ברעש ה׳ ב. ולא באש ה׳ ג. לכך על חפת תגין, ומשוך למטה כי חפות בבתי גואי (חגיגה יג, א). ישת חושך סביבות סוכות (מ״א כב,

יב) מיעוט סוכות ב׳, ובתילים סוכתו (יח, יב) הרי ג׳. והקב״ה הוא לפניי ולפנים, כסה שמים הודו ותהילתו מלאה הארץ (חבקוק ג, ג).

שער זכר ונקיבה

מרחפת הרי רוח לשון נקבה. וכתיב באיוב (א, יט) ויגע בארבע פינות לשון זכר. לפי כשהרוח מתרחבת כנקבה כתיב בלשון נקיבה. אבל באיוב שנתקבצה הרוח מן המדבר ונתאסף סביב הבית ובא אל הבית בכח, כמו כן המפוח. לכך כתיב (שם) והנה רוח גדולה באה מעבר (הירדן) [המדבר] ויגע בארבע פינות הבית. וכן בימי אליהו נתרחב הרוח לכבד הכל ונתקבץ יחד לפרק הרים מפני קבר התהום כתיב (מ״א יט, יא) והנה רוח גדולה וחזק מפרק הרים. כן כשחמה יוצאה והזוהר מתרחבת, אם זרחה השמש (שמות כב, ב). וכשמתקבצת יחד בתוקף השמש יצא על הארץ (בראשית יט, כג). ישיש כגיבור לרוץ אורח (תהלים יט, ו).

שער החילוק

מרחפת, בנחת על גוזליו ירחף (דברים לב, א), כך בנחת נוגעת ואינה נוגע(ו)ת. אבל מנשב זהו בחוזק, ישב רוחו יזלו מים (תהלים קמז, יח). כמו וירד העיט על הפגרים וישב אתם אברם (בראשית טו, יא). וכשחזר היה עוד מנשב, ונח ביניהם הרוח. אבל מרחפת חף כל שעה כנשר מרחף מעט מעט בכנפיו, רחפו כל עצמותי (ירמיה כג, ט). ועשה תג על חף, בבראשית רבה (ב, ד) ברית כרותה למים אפילו בשעת שרב שייפא. חף על המים על פני המים בגובה, הרי הרוח לא בא בארך כל הימים, כי במקום אחר גבהו המים ושם הרוח מקיפו וסובלו ותומכו בחוזק.

שער הטעמים

והארץ היתה תהו ובהו בגימטריא אלפים שנה בלא תורה. לכך בפסוק והארץ היתה תהו ב׳ אלפים על שם אלפים תהו בלא תורה. ורוח אלהים מרחפת בגימ׳ זה היה רוחו של מלך המשיח, כדאמרינן בבראשית רבה (ב, ד). ולמה אמרו חכמים שמו של משיח קדם לעולם, לפני שמש ינון שמו (תהלים עב, יז) (בר״ר שם). אלא קודם העולם צפה בחורבנים של בית המקדש והקדים רפואה למכה והיה שמו של משיח על אבן אחת, (שירה) [מי ירה] אבן פינתה (איוב לח, ו). משם רועה אבן ישראל (בראשית מט, כד). והוציא את האבן הראשה (זכריה ד, ז). על כן סמך לתהו ובהו וחשך תהום הרי ד׳ גליות. ורוח, ונחה עליו רוח ה׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳ (ישעיה יא, ב), הרי ד׳ וו׳ דברים הזכיר, לכך חפת כנגד משיח. ועל פ׳ יש ב׳ תגין על שם רוח גדולה וסער גדול (יונה ד, ד). ובמזמור ד׳ צריכין להודות (תהלים קז) ג׳ מיני שתיקות בים בתילים, דממה, ויחשו, וישתוקו. כי הרוח מנשב משני ראשי הספינה ומן הצדדים למעלה ולמטה, והרוח עיקרו על המים.

שער סופי התיבות

ורוח׳ אלהים׳ מרחפת׳ סופי התיבות חמת, כי כשהמים להם חמה ועולים תילי תילים למעלה. לכך בסופי

התיבות תילים מרחפת׳ על׳ פני׳ המים׳, מיד השם משתיקם בשמו הנכבד. מעשי׳ יהו״ה׳ ונפלאותיו׳ במצולה׳ (תהלים קז, כד), ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו (שם, כה). ועוד רמז תילים במים, זהו שבבראשית רבה (ה, א) תחילת קילוסו של הקב״ה היה מן המים, ומה היו אומרים אדיר במרום ה׳ (תהלים צג, ד). ועוד רמז בספר תילים נשאו נהרות קולם (שם, ג) מקולות מים רבים אדירים׳ משברי׳ ים׳ (שם, ד) סופי התיבות מים, שהמים היו מקלסים ועוד משבחין.

שער סוד

מים נבראו מליחלוח דיבורו, והעומק בספר יצירה (פ״ב מ״א) איך היו מ׳ דוממת. ולמה מים מ׳ בתחילתו ומ׳ בסוף התיבה וי׳ באמצע. אלא התורה נמשלה למים הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נה, א) (ב״ק פב, א). וי׳ דיברות ניתנו למ׳ יום, ונשתברו הלוחות וחזר ונתנן למ׳ יום, ועוד מ׳ פעמים י״ם הם אלפים, כי אלפים שנה קדמה תורה, קודם נכבדי מים (משלי ח, כא). וסוד גדול הוא כל האותיות אם תקפוץ חוטמך ותדחוק בכח תוכל לומר ולקרוא כל האותיות, אבל אות מ׳ לא תוכל לקרוא בקפיצת חוטמך, כי שם טפחה נשמת חיים. ומ׳ מודממת כאשר יש לגלות סוד ליראים. ומים עליונים למעלה ומים תחתונים למטה. מרום וקדוש אשכן (ישעיה נז, טו).

שער מספר

והארץ היתה תהו. י״ד תיבות ונ״ב אותיות, רמז י״ד יובלות היו י׳ שבטים בארץ, ואז תהו ובהו וחשך, ונ״ב שנים לא עבר איש ביהודה בחרבן, לפי שלא למד אברהם תורה עד נ״ב שנה כמו שמשמע בפ״א דע״ז (ט, א). ב״ן חכם ישמח אב (משלי י, א), כשהיה בן נ״ב שנה. וכן נ״ב פסוקים בתוכחה שנייה שיש בהם רעה חוץ מן ב׳ שאין בהם רעה. וכן נ״ב ימים מחורבן הבית עד שנהרג גדלי(א)[ה] בן אחיקם היה גדלי״(א)[ה] ימים. וכן נ״ב פסוקים בהאזינו ויש בסופו הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום (דברים לב, מג) לימות המשיח. וכן ורוח אלהים מרפחת, רוחו של משיח. הרי מן בראשית ברא עד על פני המים כ״א תיבות ופ׳ אותיות, כי רמז כ״א דורות משלמון שהיה מבאי הארץ עד צדקיה שגלה, כמו כ״א דורות מאדם עד יצחק, שמלידתו נתלה העינוי כי גר יהיה זרעך (בראשית טו, יג). וכ״א דברי עוון בהפטרת חזון ישעיהו בשביל זה גלו. וכן כ״א פעמים ארץ במעשה בראשית. וכ״א מלאכות נבראו בו׳ ימי בראשית, פ׳ אותיות, כי יום ולילה שוין אז. ומידת הלילה קודם שנבראת האורה, היום מהלך י׳ פרסאות וכן הלילה, הרי י׳ פרסאות מ׳ מילין הם פ׳ אלף אמה. לכך בתמניא אפי פסוק אחד שמתחיל פ׳ קודם פתח דבריך יאיר (קיט, קל) פלאות עדותיך (שם, קכט) ואחר כתב פתח דבריך יאיר. לכך ביוצר יום הכיפורים בכל חרוזה אור לבד מחרוזה של פ׳, לפי ששימוש החושך פ׳ אלף אמה. ואות פ׳ נברא בו נוגה ויום ד׳ כדאיתא בבריתא דספר יצירה (פ״ד מ״ד).

שער החילוק

ויאמר אלהים יהי אור. אמירה שייך לומר כשמחשב ברצונו ונעשה תיקון המעשה. זהו להבין אמרי בינה (משלי א, ב). אמרי דעת לאחר המחשבה, להודיעך קושט אמרי דעת להשיב אמרים אמת לשלחך (שם כב, כא). שהמחשבה היא אמירה, ויאמר אני חותנך (שמות יח, ו), במכילתי (מכילתא יתרו א') בכתב כמו ויאמר חירם בכתב לשלמה. עומק הלב יאמר, אמרתי אני אל לבי (קהלת ב, א. שם אמרתי אני בלבי). בלבי צפנתי אמרתיך (תהלים קיט, יא). גזירתיך בבינת הלב. דיבור תחילת המעשים, ולאחר תחילת דיבר ה' בהושע (הושע א, ב). פה אל פה אדבר בו (במדבר יב, ח). לכך בכל מקום דבר אל בני ישראל ואחר כך ואמרת, ליגמר איניש והדר ליסבר (שבת סג, ב) ואמרת חוזר להבינם. לאמר זהו לעשות סייג וגדר לדבר באימה אינו חזור. חי אני נאם ה' (במדבר יד, כח). הגדה חידוש דבר. סיפור פעם ראשונה ושנייה ויותר חיווי מראה טעם לדבר, יחוה דעת (תהלים יט, ג). יביע במעיין הטבע, הגה עיצה עמוקה, שיחה מדבר מזה ומזה. רחש מדבר לגלגל חכמה, דבר ואמרת יש להקשות ולתרץ בענין.

שער הפשט

ויאמר, חישוב צורך תיקון העולם כל מיני תקנות. אלהים, פירוש לשון רבנות, על מלאכתו חשב המושל ואמר אל לבו. יהי אור ילכו חשכת עבי שחקים ורוח המקשרת העננים כשיהיו בני אדם צריכים ל(ב)עבור. וגם בו ביום יהי אור, המים מאירים ואבנים מאירות. ויהי אור ולא אמר ויהי כן כמו בכל מעשה בראשית, לפי שכל מה שנברא בו' ימים אם לא תצרף עמו האורה אינו נראה טוב, לכך יאמר ויהי אור. זהו וירא אלהים את האור כי טוב. ועוד יהי אור בין הקליפות נתן נהר דינור כשיבראו המאורות והכוכבים שישתמשו בו.

שער הטעמים

ביום א' יהי אור. יום ב' יהי רקיע. יום ד' יהי מאורות. וסימן ביום סוכות אב"ד עזים, יום א' ושעיר עזים וכן בשני וכן ברביעי, לפי שנבראו דברים עזים הווין וקיימים לעולם. כמו יהי כבוד ה' לעולם (תהלים קד, לא). עזה כשלג (נגעים א, א). יהי נאמר באור ורקיע [ובמאורות], ולא [בשאר]. לכך נאמר באב"ד עזים. לכך באב"ד נאמר יהי א' כנגד אברהם אחד היה אברהם (יחזקאל לג, כד). ב' כנגד יצחק שיני לו. ד' כנגד יעקב כי עשו היה שלישי ויעקב הרביעי. לכך אב"ד עזים עזים. וכן יום א' נברא אור יום, ב' רקיע יזהירו כזוהר הרקיע (דניאל יב, ג). יום ד' יהי מאורות.

שער מספר

ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור. ו' תיבות ובהם כ"ג אותיות. ובפסוק ד' אלפין. רמז ו' תיבות כנגד ו' ימי בראשית ברא, כ"ג דברים הם י"ב מזלות, וז' כוכבים, וד' תקופות. והתורה מאותה שעה שלמדה אברהם ד' אלפים שנה עד ימות המשיח, אלפים תורה ואלפים משיח (ע"ז ט, א). הרי ד' אלפים.

וכ״ג שבחות בשיר השירים (ח, י) דודי צח ואדום גבי שכינה. וכ״ג שבחות בהללו את ה׳ מן הארץ מתנינים עד עם נערים (תהלים קמח, ז-יב). וכן כ״ג ארץ אדמה (יבושו) [יבשה] בו׳ ימי בראשית. וכן כ״ג אלהים במזמור יקום אלהים ויפוצו אויביו (תהלים סח).

שער הנולד

א	ו	ר
לף	ו	ש
מדה	ו	ין
מלתי	ו	ודון

הרי ד׳ שורות עד שתמצא בשיטה תלמוד. לומר תלמוד העניין. הרי מן אור יוצא שער הנולד, בגימ׳ אלף ר״ץ כמו קץ משיח בדניאל (יב, א). לכך נקראת ארץ אל״ף ר״ץ. ושם משיח נהורא, ונהורא עמיה שרי (דניאל ב, כב). לכך סמך ורוח אלהים מרחפת על פני המים, זהו רוחו של משיח, ומיד יהי אור, קומי אורי כי בא אורך (ישעיה ס, א).

שער התגי

ידי אור. תג משך בר׳, לומר אור שנברא ביום ראשון היה אדם צופה מסוף העולם, וגנזה לצדיקים לעתיד לבוא, כדאמרינן בחגיגה (יב, א). כי ר״ש שנים היה צופה בה. והיא אורה הקשורה בראש הנער במעי אמו. ואמרינן במסכת נידה (לא, ב) מפסוק ב׳הילו נ׳רו ע׳לי ר׳אשי (איוב כט, ג) התחלת התיבות בנער. וכשנולד מסירין לו ובוכה, ולמה נותנין לוולד, להראות מה יזכה לימות המשיח. זהו בהילו נרו על ראשי זו שכינה, שכתוב ה׳ עליהם יחיו (ישעיה לח, טז). ואם חטא ושב אז נר לרגלי דבריך (תהלים קיט, קה). והאורה שמתחדש בכל יום לפי מעשיהם. קץ שם לחושך (איוב כח, ג), אבל לאורה אין קץ, ואור צדיקים ישמח (משלי יג, ט). זהו והיה ה׳ לך לאור עולם (ישעיה ס, יט). (כקיריון) [כקירון] פנים בראש משה.

שער המילוי

אל״ף ו״ו רי״ש בגימטריא תרל״ג, כמו תורה וכ״ב אותיות. וכך עולה אלפים בת יכיל (מ״א ז, כו). אין אור אלא תורה, כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו, כג). אור בגימ׳ ר״ז רזי לי (ישעיה כד, טז).

שער הנעלם

א	ו	ר
לף	ו	יש

אל״ף ו״ו רי״ש תקח ל״ף ו׳ י״ש בגימטריא תכ״ו. כי התורה מצלת מן תכ״ו אותיות שבפרשת ארורים (דברים כז). על מה תכו (ישעיה א, ה). והם תכו לרגליך (דברים לג, ג). תכ״ו בא״ת ב״ש אלף, כי אילוף התורה מצלת ומגינה. ואותה אורה שלפניו שמורה ללומדי התורה, כי מי שמשחיר פניו יומם ולילה יהיה לו זיו הכבוד. לעטרת צבי לצפירת תפארה (ישעיה כח, ח). זהו חכמת אדם תאיר פניו (קהלת ח, א) בזה ולבא.